

**ГЕНЕРАЛЬНА ПРОКУРАТУРА УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРОКУРАТУРИ УКРАЇНИ**

УДК 347.12-053(477) (047.5)

СИНЄГУБОВ Олег Васильович

**ЗДІЙСНЕННЯ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВ ОСІБ,
ЩО НЕ ДОСЯГЛИ ПОВНОЛІТТЯ**

12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право;
міжнародне приватне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

КИЇВ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі цивільного права та процесу Харківського національного університету внутрішніх справ Міністерства внутрішніх справ України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор, академік
НАПрН України,
заслужений юрист України
БАНДУРКА Олександр Маркович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ, радник ректора.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
ОТРАДНОВА Олеся Олександрівна,
Київський національний університет імені
Тараса Шевченка, доцент кафедри
цивільного права;

доктор юридичних наук, доцент
БАСАЙ Олег Вікторович,
Київський окружний адміністративний суд,
голова;

доктор юридичних наук
МАХІНЧУК Віталій Миколайович,
Науково-дослідний інститут приватного
права і підприємництва імені академіка
Ф.Г. Бурчака НАПрН України, старший
науковий співробітник відділу
юрисдикційних форм правового захисту
суб'єктів приватного права.

Захист відбудеться «13» жовтня 2015 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.730.02 у Національній академії прокуратури України Генеральної прокуратури України за адресою: 04050, м. Київ, вул. Мельникова, 81-б.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії прокуратури України за адресою: 04050, м. Київ, вул. Мельникова, 81-б.

Автореферат розісланий «9» вересня 2015 року.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

О. В. Київець

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розвиток України як правової, соціальної, демократичної держави зумовив вихід особистих немайнових прав людини на перше місце в системі соціальних цінностей та орієнтирів, особливу роль серед яких відіграють права осіб, що не досягли повноліття. Такий підхід відповідає міжнародним стандартам прав людини та зумовлює необхідність їх повного та всебічного регулювання й охорони на галузевому рівні, насамперед нормами цивільного права. Разом з тим створення реального механізму забезпечення здійснення таких прав в умовах сьогодення потребує кропіткої та довгої роботи.

Взагалі інститут особистих немайнових прав не є новим для сучасної цивілістичної науки, однак проблема реального забезпечення здійснення особистих немайнових прав особи є однією з найважливіших. Кожна особа у правовій державі повинна бути забезпечена гарантіями здійснення своїх прав та має відчувати свою правову захищеність. Повага до прав особистості повинна стати в такому суспільстві нормою повсякденного життя.

Значний вклад у становлення інституту забезпечення прав людини взагалі та особистих немайнових прав зокрема в різний час зробили такі вчені, як М. М. Агарков, С. С. Алексєєв, О. М. Бандурка, В. І. Борисова, С. М. Братусь, М. К. Галянтич, В. П. Грибанов, Ю. В. Деркаченко, О. В. Дзера, О. М. Ерделевський, О. С. Іюффе, О. А. Красавчиков, Л. О. Красавчикова, В. А. Кройтор, Н. С. Кузнєцова, Д. Д. Луспеник, М. С. Малєїн, М. М. Малєїна, Є. О. Мічурін, О. А. Підопригора, О. О. Підопригора, О. О. Пунда, О. А. Пушкін, З. В. Ромовська, М. М. Сібільов, С. О. Сліпченко, І. В. Спасибо-Фатєєва, Р. О. Стефанчук, Є. О. Суханов, В. С. Толстий, Ю. К. Толстий, К. А. Флейшиць, Р. О. Халфіна, Є. О. Харитонов, Я. М. Шевченко, Р. Б. Шишка тощо. Зокрема їх роботи були присвячені проблемам правового регулювання, охорони, здійснення та захисту вищезазначених прав людини.

Однак сьогодні все більше занепокоєння викликає та кількість правопорушень відносно прав осіб, що не досягли повноліття, яка має місце протягом останніх десяти років існування нашої держави. Адже правове регулювання та охорона прав повинні не формально, а реально забезпечувати додержання принципів дотримання прав людини. В умовах розвитку українського суспільства проблема особистості та її прав набуває особливого значення та висуває нові вимоги до якості законів України, правових інститутів, їх значущості, ефективності, а також відповідності міжнародно-правовим нормам.

Вичерпний аналіз та дослідження існуючих теоретичних досягнень, а також нормативної бази, судової практики, звітів державних та громадських організацій, соціологічні опитування довели, що хоча інститут особистих

немайнових прав і є досить розвиненим, проте і тут є ряд невирішених питань як теоретичного, так і практичного характеру, що унеможлиблює реальне забезпечення здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, в сучасних умовах.

Вирішення та нового концептуального підходу потребують питання розроблення сучасної цивілістичної концепції немайнових прав осіб, що не досягли повноліття; специфіки правового статусу осіб, що не досягли повноліття, як учасників особистих немайнових відносин; специфіки здійснення особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування та соціальне буття осіб, що не досягли повноліття, особистих немайнових прав у сфері сімейних правовідносин та тих, що виникають на підставі інтелектуальної, творчої діяльності тощо. Також нагальною є проблема механізму забезпечення реалізації вищевказаних особистих немайнових прав особами, що не досягли повноліття.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010–2014 років, затверджених наказом Міністерства внутрішніх справ України від 29.07.2010 № 347, та пріоритетних напрямків наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2011–2014 рр. Тема дисертації затверджена рішенням Вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ 22.04.2011 р., протокол № 4.

Мета і задачі дослідження. Мета роботи полягає в розробленні сучасної цивілістичної концепції немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, як об'єктів цивільних правовідносин, яка б містила доктринальне обґрунтування немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, та особливості їх реалізації, а також розкривала б природу цивільних правовідносин, об'єктами яких виступають немайнові права осіб, що не досягли повноліття, сприяла впровадженню ефективних законодавчих рішень і вдосконаленню практики правозастосування у цій сфері.

Для досягнення поставленої мети в дисертації були поставлені такі основні *задачі*:

- 1) з'ясувати загальнотеоретичні засади інституту здійснення особистих немайнових прав дітей та його проблематику;
- 2) визначити етапи становлення, розвитку та сучасний стан особистих немайнових прав в Україні;
- 3) простежити розвиток уявлень та сучасних підходів здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття;
- 4) з'ясувати специфіку правового статусу осіб, що не досягли повноліття, як учасників особистих немайнових відносин;
- 5) визначити правову природу суб'єктивного особистого немайнового права осіб, що не досягли повноліття, та його здійснення;

6) розкрити поняття, зміст та види особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття;

7) виявити наявність обмежень особистих немайнових прав дітей та меж їх здійснення;

8) окреслити правовий механізм здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття;

9) теоретично обґрунтувати класифікацію особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття;

10) виявити специфіку здійснення особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування та соціальне буття осіб, що не досягли повноліття;

11) встановити специфіку здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, у сфері сімейних правовідносин;

12) виявити й охарактеризувати специфіку здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, які виникають на підставі створення результатів інтелектуальної, творчої діяльності.

Об'єктом дослідження виступають цивільні правовідносини, об'єктами яких є особисті немайнові права осіб, що не досягли повноліття.

Предметом дослідження є наукові погляди, ідеї, концепції та теорії, нормативно-правові акти України та практика їх застосування, законодавство зарубіжних країн щодо особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, як об'єктів цивільних правовідносин.

Методи дослідження. Методологічною основою дисертаційної роботи є діалектичний підхід, що передбачає з'ясування правової сутності особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, встановлення підстав та форм їх здійснення, а також дослідження способів забезпечення здійснення особистих немайнових прав зазначених осіб.

У роботі використовувався весь комплекс загальнонаукових та спеціальних методів. Зокрема, діалектичний метод дозволив проаналізувати норми чинного законодавства стосовно правової регламентації особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття. Порівняльно-правовий метод дав змогу дослідити практику застосування національних та міжнародно-правових норм в умовах адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів у галузі прав таких осіб.

За допомогою історико-правового методу досліджувалася генеза правового регулювання особистих немайнових прав взагалі та осіб, що не досягли повноліття, зокрема, а також аналізувалися особливості окремих етапів становлення даного цивільно-правового інституту. Метод аналізу допоміг дослідити поняття, сутність, ознаки та складові елементи такого правового явища, як особисті немайнові права осіб, що не досягли повноліття, а також визначити структурну характеристику відносин, предметом яких вони виступають. Використання методу синтезу дало можливість об'єднати

національні та міжнародні правові норми, що регулюють питання здійснення особистих немайнових прав вищевказаних осіб, та запропонувати підходи для успішної імплементації останніх до чинного законодавства України.

При обґрунтуванні та дослідженні правозастосовних аспектів у дисертації використано метод тлумачення (герменевтики) права для з'ясування змісту правових норм, що містяться в законодавстві та регулюють відносини у сфері здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття.

Разом із цим було використано метод догматичного тлумачення (граматичне, логічне тлумачення), який дозволив здійснити етимологічний аналіз досліджуваних у дисертації понять та правових явищ. У процесі аналізу цих явищ використовувався також метод узагальнення.

Також у дослідженні застосовувались методи описання, комплексного аналізу та протиставлення у систематизації емпіричного матеріалу та отримання теоретичних результатів і практичних висновків для досягнення поставленої мети і, відповідно, виконання задач дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першим в українській науці цивільного права комплексним дослідженням теоретичних і практичних проблем особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, як об'єктів цивільних правовідносин, у якому на доктринальному рівні побудовано сучасну цивілістичну концепцію таких прав, обґрунтовано механізм їх реалізації, визначено природу правовідносин, у яких такі права є цивільно-правовими об'єктами, та напрями удосконалення законодавства щодо їх врегулювання.

Наукова новизна результатів дослідження, які виносяться на захист, конкретизується, зокрема, в таких положеннях:

вперше:

1) запропоновано розуміння механізму здійснення суб'єктивних особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, як законодавчо обумовленого порядку організації юридичних способів, засобів та дій осіб, що не досягли повноліття, як учасників цивільних правовідносин, що забезпечує фактичне досягнення правової мети (отримання особистого немайнового блага);

2) з'ясовано, що механізм здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, являє собою багатоступінчатий тристадійний порядок їх реалізації, який включає в себе підготовку, встановлення та здійснення суб'єктивних особистих немайнових прав;

3) визначено, що особа, яка не досягла повноліття, виступає особливим учасником цивільно-правових відносин, оскільки зазнає певних обмежень щодо здійснення своїх прав в силу своєї фізичної, психологічної та суспільної незрілості. Відповідно таким особам притаманні загальний, спеціальний та індивідуальний правові статуси, останні два відображають специфіку

правового статусу малолітніх і неповнолітніх осіб як учасників правовідносин;

4) встановлено, що особисті немайнові права фізичних осіб, які не досягли повноліття, являють собою систему прав, поділену на загальну та спеціальну складові. Так, загальні (універсальні) права – це особисті немайнові права осіб, що не досягли повноліття, які належать останнім в силу їх загального статусу, через що є базовими, наприклад право на життя, здоров'я тощо. Окремі (спеціальні) особисті немайнові права фізичних осіб, що не досягли повноліття, – це права, які, по-перше, належать їм в силу спеціального правового статусу (право на виховання, на достатній життєвий рівень), і, по-друге, належать їм в силу індивідуального правового статусу (сироти, позбавлені батьківського піклування, інваліди тощо);

5) науково обґрунтовано доцільність поділу особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, за цільовою спрямованістю на п'ять груп, які включають в себе ряд особистих немайнових прав, притаманних цим особам, а саме особистих немайнових прав осіб, які не досягли повноліття:

- що забезпечують їх природне існування (право на життя, право на здоров'я, право на свободу та особисту недоторканність, безпечне для життя та здоров'я довкілля);

- що забезпечують їх соціальне буття (право на ім'я, по-батькові та прізвище, честь і гідність, особисте життя, свободу пересування та місце проживання, право на освіту, право на вільний розвиток своєї особистості);

- у сфері сімейних відносин (право на сім'ю, право на належне батьківське виховання, право на спілкування з батьками та іншими членами сім'ї, право на опіку та піклування, право на сімейне життя, в тому числі права осіб, що стали батьками, право на створення сім'ї, право на материнство та батьківство);

- що виникають на підставі створення результатів інтелектуальної, творчої діяльності;

- що виникають внаслідок смерті фізичної особи (посттанативні права);

6) обґрунтовано, що особи, які не досягли повноліття, здійснюють надані їм законодавством особисті немайнові права у вікових межах (до досягнення повноліття); в межах, встановлених батьками або іншими законними представниками, оскільки права таких осіб кореспондуються в їх обов'язки. А також в межах встановленої законом відповідальності, тому що особи, які не досягли повноліття, здійснюють надані їм права в межах, визначених законом, через що їх неможливо обмежити у відповідальності за здійснення особистого немайнового права. Відповідно, основною умовою застосування обмежень до здійснення особистих прав осіб, що не досягли повноліття, є тимчасова неможливість реалізації конкретного суб'єктивного права частково або повністю;

удосконалено:

7) доктринальні підходи щодо розуміння особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, під якими слід розуміти суб'єктивні цивільні права, які за своїм змістом є тісно та нерозривно пов'язаними з цими особами, позбавлені будь-якого економічного змісту, мають строковий характер, належать усім без винятку таким особам та направлені на задоволення фізичних, духовних, моральних, культурних, соціальних чи інших нематеріальних потреб (інтересів);

8) пропозиції щодо законодавчих підходів до способів забезпечення здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, які закріплено на законодавчому рівні та які являють собою: по-перше, комплекс заходів з усунення перешкод, у тому числі спрощення чи полегшення процедурної частини здійснення такими особами наданих їм прав у звичайних повсякденних умовах їх існування. І, по-друге, зазначені способи забезпечення здійснення особистих немайнових прав не можуть бути «втрачені» чи нівельовані, оскільки завжди є можливість поновлення такого роду забезпечення шляхом відновлення тієї чи іншої юридичної гарантії;

9) наукові положення щодо забезпечення здійснення особами, що не досягли повноліття, цивільних прав, під яким розуміється сукупність умов, засобів та способів, виконання, дотримання та використання яких робить можливим здійснення наданих їм особистих немайнових прав. Водночас здійснення такими особами наданих їм прав є неможливим без відповідного сприяння уповноважених осіб та державних органів, взаємопов'язана та взаємоузгоджена діяльність яких являє собою механізм забезпечення здійснення особистих немайнових прав дітей;

дістали подальшого розвитку:

10) наукові положення, що при здійсненні права на життя осіб, що не досягли повноліття, враховуючи особливості їх правового статусу, мають значення лише два періоди її формування та розвитку, а саме: внутрішньоутробний період – від зачаття до народження, коли суб'єктом права на життя є ненароджена дитина, та період від народження до 18-річного віку, коли суб'єктом права на життя є життєздатна фізична особа. Відповідно здійснення права ненародженої дитини на життя розкривається через правомочність збереження життя, а від народження до повноліття – через розпорядження ним;

11) доктринальна позиція, що право особи, що не досягла повноліття, на життя виникає з моменту досягненням плодом 12 тижнів розвитку в утробі матері, коли відбувся процес формування основних систем життєдіяльності, і жінкою було прийняте самостійне рішення народжувати;

12) доктринальні положення, що ненароджена особа наділена статусом умовної правоздатності, необхідність якого продиктована потребою її захисту, зокрема при прийнятті жінкою рішення про штучне переривання вагітності;

13) твердження про те, що варіантами здійснення особистого немайнового права осіб, що не досягли повноліття, є: по-перше, коли реалізація права відбувається у разі активних дій уповноваженої особи та бездіяльності всіх зобов'язаних осіб; по-друге, коли реалізація особистого немайнового права відбувається у разі бездіяльності обох сторін правовідношення; по-третє, коли реалізація особистого немайнового права відбувається у разі активних дій обох сторін;

14) позиція про необхідність приєднання України до багатосторонньої системи співробітництва у сфері міжнародного усиновлення, яка сприятиме ефективному здійсненню прав та інтересів осіб, що не досягли повноліття, усиновлених іноземними громадянами, й гарантуватиме професійний підхід до процесу усиновлення осіб, позбавлених батьківського піклування.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані: у науково-дослідній сфері – для подальшого розвитку наукового вчення про особисті немайнові права, механізм їх здійснення, особливості та специфіку їх здійснення окремими суб'єктами; у правотворчій сфері – з метою визначення напрямів удосконалення законодавства щодо правового забезпечення механізму реалізації особистих немайнових прав особами, що не досягли повноліття, правових гарантій такого здійснення; у правозастосовній сфері – в ході удосконалення правозастосовної практики в напрямі забезпечення єдності застосування норм закону у сфері особистих немайнових відносин, щодо розуміння термінології, зокрема при підготовці відповідних постанов Пленуму Верховного Суду України; у навчальному процесі – під час удосконалення навчально-методичного забезпечення (підручників, навчальних посібників тощо) і викладення низки тем у розрізі навчальних курсів цивільного права, а також спеціальних цивілістичних дисциплін.

Апробація результатів дослідження. Дисертація підготовлена на кафедрі цивільного права та процесу факультету права та масових комунікацій Харківського національного університету внутрішніх справ, де проведено її рецензування та обговорення. Основні положення дисертації доповідалися на конференціях та круглих столах, зокрема науково-практичній конференції, присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна, «Проблеми цивільного права та процесу», м. Харків, 22 травня 2010 р.; круглому столі «Сучасний стан дослідження немайнових правовідносин у науці цивільного права», м. Харків, 27 січня 2012 р.; всеукраїнській науково-практичній конференції «Правове регулювання економічної безпеки України в умовах євроінтеграції», м. Харків, 21 лютого 2013 р.; міжнародній науково-практичній інтернет-конференції «Актуальні питання безпеки фінансової системи держави», м. Харків, 21 лютого 2014 р.; науково-практичній конференції, присвяченій пам'яті професора О. А. Пушкіна, «Проблеми цивільного права та процесу», м. Харків, 07 червня 2014 р.; міжнародній

науково-практичній конференції «Сучасне правотворення: питання теорії та практики», м. Дніпропетровськ, 1–2 серпня 2014 р.; міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука: виклики і сьогодення», м. Одеса, 8–9 серпня 2014 р.; міжнародній науково-практичній конференції «Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні», м. Харків, 15–16 серпня 2014 р.; міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у ХХІ столітті», м. Львів, 22–23 серпня 2014 р.; IV Международной научно-практической конференции «Современные концепции научных исследований», г. Москва, 25 июля 2014 г.; круглому столі, присвяченому пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова, «Сучасні проблеми цивільного права та процесу», м. Харків, 19 грудня 2014 р.

Результати дисертаційного дослідження схвалені на розширеному засіданні відділення цивільно-правових наук Національної академії правових наук України (17 червня 2015 року).

Публікації. Основні теоретичні положення та висновки дисертації знайшли своє відображення у 26-ти наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, 4 з яких є закордонними, та 13-ти публікаціях тез виступів на наукових конференціях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, 5-ти розділів, які поділяються на 17 підрозділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 508 сторінок, з них основного тексту – 446 сторінок. Список використаних джерел налічує 537 найменувань і розміщений на 62-х сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження, визначено його об'єкт і предмет, мету й задачі, сформульовано основні теоретичні положення, що відображають наукову новизну одержаних результатів, розкрито їх практичне значення й напрямки.

Розділ 1 «Визначення проблематики та методології дослідження здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття» складається з двох підрозділів і присвячений аналізу проблем здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, спірним питанням правового забезпечення їх здійснення, вивченню системи методів, за допомогою яких автором буде досягнута мета та виконані задачі даного дослідження.

У *підрозділі 1.1 «Визначення проблематики дослідження»* проведено системний аналіз найбільш проблемних сфер здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, моніторинг яких дозволяє згрупувати їх у декілька блоків. Перший блок включає питання становлення,

розвитку та здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, а також наголошується на специфіці правового статусу вказаних осіб як учасників особистих немайнових відносин.

Другий блок становлять аналіз особливостей здійснення суб'єктивних особистих немайнових прав, проблеми визначення поняття, сутності, змісту, ознак та видів особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, та дослідження можливих обмежень та меж їх здійснення, а також питання їх класифікації.

Третій блок присвячений визначенню специфіки здійснення окремих особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, зокрема: що забезпечують природне існування та соціальне буття, у сфері сімейних правовідносин, у сфері здійснення права інтелектуальної власності, а також посттанативних прав.

Четвертий блок – проблеми ефективного функціонування механізму забезпечення здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття; дослідження шляхів удосконалення їх правового забезпечення в умовах постійної зміни законодавства України, а також визначення перспектив розвитку інституту здійснення особистих немайнових прав таких осіб в умовах адаптації національного законодавства України до міжнародних стандартів забезпечення прав дітей.

Підрозділі 1.2 «Методологія дослідження» присвячений методам, що застосовувалися під час проведення даного дослідження для з'ясування правової сутності особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, встановлення підстав та форм їх здійснення, а також дослідження способів забезпечення здійснення особистих немайнових прав.

У роботі комплексно використано низку загальнонаукових та спеціальних методів. Діалектичний метод дозволив проаналізувати систему правового регулювання особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття. Порівняльно-правовий метод надав змогу дослідити практику застосування норм національного законодавства та міжнародно-правових норм в умовах адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів у галузі прав дітей.

За допомогою історико-правового методу досліджено генезу правового регулювання особистих немайнових прав взагалі та осіб, що не досягли повноліття, зокрема. Метод аналізу допоміг дослідити зміст поняття, сутність, ознаки та складові елементи такого правового інституту, як особисті немайнові права осіб, що не досягли повноліття, а також визначити структурну характеристику відносин, предметом яких вони виступають. Використання методу синтезу надало можливість об'єднати національні та міжнародно-правові норми, які регулюють здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, та виробити підходи для належної імплементації останніх до чинного законодавства України.

Використання методу моделювання дозволило сформулювати рекомендації щодо внесення змін та доповнень до чинного законодавства. За допомогою формально-юридичного та конкретно-соціологічного методів сформульовано правові поняття, визначено юридичні ознаки правових явищ, здійснено аналіз міжнародних нормативно-правових актів. Для з'ясування змісту правових норм, що містяться в законодавстві та регулюють відносини у сфері здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, також використано метод тлумачення (герменевтики) права. А метод догматичного тлумачення (граматичне, логічне тлумачення) дозволив здійснити етимологічний аналіз досліджуваних у роботі понять та правових явищ.

Загалом наукове дослідження здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, здійснено в три етапи. На першому – розглядаються суспільні відносини стосовно здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, де дослідження йде від соціальної і економічної сутності явища до його правової форми.

На другому етапі дослідження проводиться аналіз сукупності чинних нормативних актів та існуючої спеціальної наукової літератури, що стосується досліджуваної проблеми. Тому основними методами дослідження тут виступають догматичний і метод критики наукової літератури.

На третьому, завершальному етапі дослідження, за допомогою отриманих на попередніх етапах наукових результатів визначається сутність окремих правових питань, що стосуються об'єкта та предмета роботи. Саме на цьому етапі з'ясовуватиметься сутність і динаміка розвитку такої правової категорії, як особисті немайнові права, та надаватиметься оцінка впливу правових норм на регулювання суспільних відносин.

Розділ 2 «Гене́за інституту особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, та уявлень про їх здійснення» складається з трьох підрозділів та присвячений дослідженню теоретичних підходів та відправних правових положень становлення та розвитку інституту особистих немайнових прав взагалі та осіб, що не досягли повноліття, зокрема.

У підрозділі 2.1 *«Становлення, розвиток і сучасний стан інституту особистих немайнових прав в Україні»* досліджено історико-правову генезу інституту особистих немайнових прав людини як невід'ємної складової розвитку людства з усіма притаманними їй філософськими, релігійними та етичними елементами на всіх етапах історичного розвитку.

На формування правового інституту особистих немайнових прав як одного з найважливіших інститутів цивільного права України вплинули положення, розроблені в період Римського права, де були закладені основи правового регулювання та охорони особистих немайнових відносин, а також перші кодифіковані нормативні акти XV – початку XVIII ст.: Статути Великого князівства Литовського 1529, 1566, 1588 рр., Соборне уложення

1649 р., Права, за якими судиться малоросійський народ, 1793 р., Галицький цивільний кодекс 1797 р., Зібрання малоросійських прав 1807 р., Загальне цивільне уложення Австрійської імперії 1811 р., Звід законів Російської імперії 1832 р., які містили норми, що регулюють переважно питання захисту та відповідальності за порушення особистих немайнових прав.

Основоположний розвиток особистих немайнових прав починається з 50-х років XX ст. Правовим поштовхом і передумовами розвитку інституту особистих немайнових прав виступили дві суспільно-політичні події тих років. По-перше, трагічні наслідки другої світової війни показали, до чого може призвести неповага до людської особистості, її прав і свобод, по-друге, з 1956 р. в Україні здійснюється важливий крок, коли обмежується втручання держави до певної межі у приватну сферу життя громадян. Проте перші законодавчі спроби регулювання особистих немайнових відносин зводилися переважно до забезпечення захисту честі, гідності та ділової репутації.

90-ті роки XX ст. стали надзвичайно сприятливим періодом для української цивілістики, яка пережила правову модифікацію системи особистих немайнових прав, адже з економічним та соціальним розвитком суспільства на перший план вийшли ті особисті немайнові права, які сьогодні ще не містять гострих колізійних аспектів та вдало застосовуються на практиці, а вже завтра потребуватимуть детального правового регулювання та можливого їх удосконалення.

У підрозділ 2.2 *«Еволюція уявлень про здійснення суб'єктивного особистого немайнового права»* проаналізовано цивілістичні концепції та основоположні засади здійснення суб'єктивних цивільних прав крізь призму цивільних правовідносин.

Встановлено, що суб'єктивне цивільне право, по суті, відображає вид та міру можливої поведінки певної уповноваженої особи, забезпечену законом, і тим самим відповідної поведінки зобов'язаних осіб. Тобто суб'єктивним цивільним правом є визнане та забезпечене нормою права, що виникає у правовідношенні, коло можливостей поводити себе певним чином. Відповідно у суб'єктивному значенні особисті немайнові права являють собою суб'єктивне цивільне право, яке нерозривно пов'язане з особою (носієм), не має економічної природи походження та економічного змісту, спрямоване на задоволення фізичних, духовних, моральних, соціальних чи інших нематеріальних потреб і об'єктом якого є особисте немайнове благо. Його визначення та зміст є оптимальними для позначення об'єкта особистого немайнового права, оскільки воно найбільш чітко та повно розкриває притаманні ознаки останнього.

З'ясовано, що здійснення особистого немайнового права відбувається шляхом реалізації повноважень його носія (управомоченої особи), в тому числі з урахуванням повноважень власника особистого немайнового права та при обов'язковому дотриманні вищенаведених умов.

Акцентується увага на тому, що здійснення суб'єктивного особистого немайнового права є не лише важливим для розуміння динаміки суб'єктивного цивільного права, але й виступає завершальним етапом його правового регулювання, і саме таким чином абстрактна можливість (правоздатність) перетворюється спочатку в конкретну можливість (суб'єктивне право), а потім і в реальну дійсність (здійснення права). Тому поняття «здійснення суб'єктивного цивільного права» слід розуміти як усі можливі види поведінки носія відповідного суб'єктивного цивільного права, які спрямовані як на реалізацію окремих повноважень, що складають його зміст, так і на здійснення даного права. Таке визначення може бути застосоване до будь-якого суб'єктивного цивільного права. Відповідно здійснення суб'єктивного особистого немайнового права – це реалізація правомочностей, які складають зміст суб'єктивного права, управомоченою особою. При цьому здійснення суб'єктивних особистих прав відбувається за допомогою засобів їх здійснення, а саме передбачених законом можливостей вільної поведінки управомоченої особи та відповідної поведінки зобов'язаної особи.

Обґрунтовано, що здійснення суб'єктивного особистого немайнового права відбувається шляхом реалізації можливості здійснювати юридично значущі дії та права вимагати здійснення дій (утримання від них) іншими особами.

Підрозділ 2.3 «Особливість участі осіб, що не досягли повноліття, в особистих немайнових правовідносинах» присвячено доктринальному та законодавчому тлумаченню понять «особи, що не досягли повноліття» і «дитинство», характеристиці правового статусу розглядуваних осіб, а також дослідженню суспільних фактів та факторів, які вплинули на становлення та розвиток їх особистих немайнових прав на кожному етапі еволюції права.

Підтримано, що особою, що не досягла повноліття, є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше. У свою чергу, «дитинство» як правова категорія – це певна сфера з чіткими межами та власним, притаманним лише їй, правовим режимом, в якій особи, що не досягли повноліття, здійснюють надані їм права та виконують покладені на них обов'язки. Правовий режим такої сфери припиняє свою дію по досягненні особою вісімнадцятирічного віку, як наслідок – особа втрачає статус дитини і стає дорослим – фізичною особою з повною цивільною правоздатністю, дієздатністю та деліктоздатністю.

Підкреслюється, що особа до досягнення нею повноліття має правовий статус дитини, який є одним із важливих інститутів, за допомогою якого регулюються і визначаються способи впливу та межі втручання в особисту сферу сім'ї і дитинства, встановлюються юридичні гарантії реалізації прав і свобод дітей. Водночас важливо відзначити, що, крім загальноправового

терміна «дитина», у законодавстві існує ще й спеціальний статус цього поняття, під яким розуміють не просто будь-яку фізичну особу до досягнення повноліття, а саме учасника сімейних відносин «батьки-діти».

Специфіка осіб, що не досягли повноліття, як учасників особистих немайнових відносин відображається в їх правовому статусі, а саме сукупності прав та обов'язків, якими наділена неповнолітня особа та які кваліфікуються залежно від вікових та психологічних особливостей дитини.

Правовий статус особи, що не досягла повноліття, як учасника особистих немайнових відносин поділяється на загальний, спеціальний та індивідуальний. *Загальний* – це статус особи, що не досягла повноліття, як громадянина держави, який закріплений у законодавстві конкретної держави. Він є загальним, узагальненим і однаковим для вищевказаних осіб, незалежно від національності, релігійних переконань, соціального становища. Характеризується стабільністю і визначеністю, передбачає рівність прав та обов'язків громадян, рівність їх перед законом, а також демонструє суспільну цінність людини. Наприклад, право на життя, на здоров'я, на свободу, на особисту недоторканність, на безпечне довкілля тощо. *Спеціальний* – це статус особи, що не досягла повноліття, як представника тієї чи іншої соціальної групи, відокремленої за певним юридично важливим критерієм, а саме віковим обмеженням. Вказана особа належить до особливої вікової групи: малолітня або неповнолітня. У даному випадку спеціальний статус має комплексний характер, оскільки регулюється в рамках декількох галузей права: цивільного, сімейного, трудового, конституційного, кримінального та інших. *Індивідуальний* – це статус особи, що не досягла повноліття, як індивіда, що розкривається через персоніфіковані права та обов'язки, враховуючи конкретні, природні та набуті здатності та особливості (вік, сімейне, трудове становище, стан здоров'я тощо).

Розділ 3 «Загальні положення здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття» складається з чотирьох підрозділів, які присвячені поняттю, сутності, змісту особистих немайнових прав указаних осіб, їх класифікації, особливостям здійснення та обмеженням.

У підрозділі 3.1 *«Поняття, сутність, зміст та ознаки особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття»* розкрито поняття особистих прав вказаних осіб, під якими слід розуміти суб'єктивні цивільні права, які за своїм змістом є тісно та нерозривно пов'язаними з указаними особами, позбавлені будь-якого економічного змісту, мають строковий характер та спрямовані на задоволення фізичних, духовних, моральних, культурних, соціальних чи інших нематеріальних потреб (інтересів).

З'ясовано, що особа, що не досягла повноліття, є самотійною особистістю, яка наділена притаманним лише їй комплексом прав, тому постала необхідність в проведенні аналізу та виокремленні основних ознак її

особистих немайнових прав: особистісності та немайновості. Остання характеризує особисті немайнові права осіб, що не досягли повноліття, як позбавлені матеріального (майнового) змісту. А їх особистісність проявляється, насамперед, у нерозривному зв'язку особистого немайнового блага (життя, здоров'я, свободи пересування тощо) з особою-носієм. Нематеріальні блага є невід'ємними від її особистості. Їх невід'ємність пояснюється тим, що більшість із особистих немайнових прав є природними, які виникають у зв'язку з народженням та припиняються з досягненням особою повноліття або з настанням смерті.

Таким чином проявляється характерна ознака особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, – їх абсолютний характер, що відрізняє їх від майнових, які у своїй переважній більшості є відносними.

Іншою важливою ознакою особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, є належність їх кожній такій особі. Вони наділені усіма особистими немайновими правами, що встановлені Конституцією України, тобто правами, які є фундаментальними, та Цивільним кодексом. Кожна така особа має абсолютно рівний обсяг особистих немайнових прав, що входять до її правоздатності.

Особисті немайнові права осіб, що не досягли повноліття, мають строковий, а не довічний характер, адже дитинство – це період від 0 до 18 років, під час якого вказані особи здійснюють належні їм права. У зв'язку з цим обмежується у часі можливість їх захисту у випадках порушення (наприклад, право на виховання, освіту, вибір місця проживання з одним із розлучених батьків тощо). Разом із тим існують особисті немайнові права осіб, що не досягли повноліття, які не припиняються, а переходять у якісно новий стан, тобто вони зберігаються, набуваючи іншої форми, – стають особистими немайновими правами дорослої фізичної особи.

Можливість осіб, що не досягли повноліття, вільно, на власний розсуд визначати свою поведінку у сфері свого приватного життя становить зміст її особистого немайнового права (ч. 1 ст. 271 ЦК України). Тобто відправним моментом у з'ясуванні юридичного змісту особистого немайнового правовідношення є визначення суб'єктивного особистого немайнового права управомоченої фізичної особи та кореспондуючого йому суб'єктивного цивільного обов'язку інших осіб.

З'ясовано, що змістом особистого немайнового права осіб, що не досягли повноліття, виступає сукупність правомочностей особи-носія, які включають у себе можливість юридично визнаватись носієм відповідного особистого немайнового блага та використовувати його в порядку і межах, передбачених законом, та право вимоги не порушувати дане право.

Зазначається, що специфікою особистого немайнового права осіб, що не досягли повноліття, є те, що його реалізація передбачає, у першу чергу, можливість вчинення певних дій самою управомоченою особою. Таким

чином вказана особа виступає носієм свободи як щодо своїх власних дій, так і свободи від стороннього втручання. Відповідно особисте немайнове право особи, що не досягла повноліття, являє собою право на свободу визначення своєї поведінки в індивідуальній життєдіяльності на власний розсуд, яке виключає можливість будь-якого втручання з боку інших осіб, в тому числі вчинення дій, що заважають правильно оцінювати її індивідуальні особливості, крім випадків, прямо передбачених законом.

У підрозділі 3.2 «Види та класифікація особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття» встановлено, що особисті немайнові права вказаних осіб являють собою систему особистих немайнових прав, яка з урахуванням певних особливостей може бути систематизована на загальну та окрему складові. Загальні (універсальні) права осіб, що не досягли повноліття, – це особисті немайнові права, які належать їм як людині взагалі, через що є базовими, наприклад право на життя, здоров'я тощо. Окремі (спеціальні) особисті немайнові права осіб, що не досягли повноліття, – це права, які, по-перше, належать їм в силу особливого правового статусу – право на виховання, на достатній життєвий рівень тощо, і, по-друге, належать з певними обмеженнями, які пов'язані з їх особливим правовим статусом (діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування тощо) чи з обсягом їх дієздатності (дитина-інвалід та ін.).

Виокремлено п'ять груп особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, кожна з яких, у свою чергу, включає в себе ряд особистих немайнових прав, а саме:

1. Особисті немайнові права осіб, що не досягли повноліття, які забезпечують їх природне існування (право на життя, на здоров'я, право на свободу та особисту недоторканність, право на безпечне для життя та здоров'я довкілля).

2. Особисті немайнові права осіб, що не досягли повноліття, які забезпечують їх соціальне буття (право на ім'я, по батькові і прізвище дитини, честь і гідність, особисте життя, свободу пересування та місце проживання, право на освіту, право на вільний розвиток своєї особистості).

3. Особисті немайнові права осіб, що не досягли повноліття, у сфері сімейних відносин (право на сім'ю, право на належне батьківське виховання, спілкування з батьками та іншими членами сім'ї, право на опіку та піклування, право на материнство та батьківство).

4. Особисті немайнові права осіб, що не досягли повноліття, у сфері інтелектуальної діяльності (право авторства, право на творчу діяльність, на виконання, право винахідництва, право на захист).

5. Особисті немайнові права осіб, що не досягли повноліття, що виникають внаслідок смерті фізичної особи (посттанативні права).

У підрозділі 3.3 «Здійснення суб'єктивних особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття» проаналізовано основні положення

здійснення суб'єктивних особистих немайнових прав особами, що не досягли повноліття, в ході якого визначено, що механізм здійснення суб'єктивних особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, – це законодавчо обумовлений порядок організації юридичних способів, засобів та дій вказаної особи як учасника цивільних правовідносин, що забезпечує фактичне досягнення правової мети (отримання особистого немайнового блага). Відповідно, як і кожному правовому явищу, механізму здійснення суб'єктивних особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, притаманні певні риси, складові елементи, певна взаємопов'язана послідовність дій (стадійність) та особливості їх здійснення, висвітлення яких надасть змогу відобразити структуру досліджуваного правового явища.

Доведено, що механізм здійснення дитиною особистих немайнових прав поділяється на три стадії. Перша стадія – *підготовча*, на якій відбувається попередня підготовка реалізації правових норм через надання правосуб'єктності особам, що не досягли повноліття. Друга стадія – *встановлення суб'єктивного особистого немайнового права осіб, що не досягли повноліття*, – являє собою процес усвідомлення власне уповноваженою особою свого права та визнання цього права іншими особами – суб'єктами цивільного обороту. Саме на цьому етапі відбувається процес суб'єктизації права – трансформування об'єктивної реальності (правової і не тільки) в суб'єктивні права: усвідомлення, уявлення, поведінку і волю. І третя стадія – *здійснення суб'єктивного особистого немайнового права осіб, що не досягли повноліття*, – виражається у здійсненні окремих юридично значущих дій, спрямованих на реалізацію основного особистого немайнового права з метою отримання відповідного особистого немайнового блага. В цей час діють зовнішні по відношенню до дитини фактори (юридичні факти), які персоніфікують потенційну можливість, закладену в нормі об'єктивного права, тобто являють собою дії, які індивідуалізують цю можливість по відношенню до конкретної особи, що не досягла повноліття.

Встановлено, що варіантами здійснення особистого немайнового права осіб, що не досягли повноліття, є наступне: по-перше, реалізація права відбувається у разі активних дій уповноваженої особи та бездіяльності всіх зобов'язаних осіб; по-друге, реалізація особистого немайнового права відбувається у разі бездіяльності обох сторін правовідношення; по-третє, реалізація особистого немайнового права відбувається у разі активних дій обох сторін.

У підрозділі 3.4 «Обмеження особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, та межі їх здійснення» досліджено та визначено межі здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, які виступають самотійним суб'єктом права. Кожне суб'єктивне право не є безмежним, відповідно чинне законодавство, наділяючи таких осіб правами та забезпечуючи можливість їх здійснення та захисту, передбачає спеціальний

механізм контролю у вигляді встановлення меж та обмежень під час здійснення ними суб'єктивних цивільних прав. Особлива роль відводиться правообмеженням особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, за допомогою яких вони повною мірою реалізують свою внутрішню духовну сферу.

Встановлено, що особисті немайнові права осіб, що не досягли повноліття, не мають об'єктивно встановлених законодавством меж, що свідчить про їх абсолютність. Разом з тим можна констатувати той факт, що особа, що не досягла повноліття, здійснює надані їй законодавством особисті немайнові права у вікових межах (до досягнення повноліття); в межах, встановлених батьками або іншими законними представниками, оскільки права вказаних осіб кореспондуються з їх обов'язками, а також у межах встановленої законом відповідальності.

Разом із тим особисті немайнові права осіб, що не досягли повноліття, є такою тонкою категорією, в якій неможливо розглядати окремо в чистому вигляді межі та обмеження їх здійснення. Саме тому особливу увагу в науковому дослідженні було приділено обмеженням здійснення особистих немайнових прав особами, що не досягли повноліття, які входять до механізму правового регулювання й стають на заваді свавіллю в урегульованих правом відносинах, коли відсутність таких обмежень здатна призвести до порушення прав зазначених осіб.

З'ясовано, що правообмеження особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, виступають не винятковими заходами, вжиття яких допускається за наявності визначених законом підстав, умов та при дотриманні встановленої процедури, а мають загальний характер і є обов'язковими для всіх осіб, що не досягли повноліття, оскільки від самого початку адресовані саме цим особам. Відповідно основною умовою застосування обмежень до здійснення особистих прав особами, що не досягли повноліття, є тимчасова неможливість реалізації конкретного суб'єктивного права частково або повністю.

Саме через це основне обмеження здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, полягає у звуженні можливості реалізації наданих особистих немайнових прав.

Попри все мету дії обмежень здійснення особистих немайнових прав особами, що не досягли повноліття, неприпустимо розглядати як з точки зору обмеження свободи, так і з точки зору її звуження. Обмеження за своїм функціональним призначенням у праві виступають як засоби, що забезпечують можливість реалізації свободи і спрямовані тим самим на формування її змісту і збереження її обсягу.

Крім того, встановлено, що під обмеженням здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, слід розуміти як поведінку іншої особи, так і дії відповідних органів, що наділені владними

повноваженнями, які спрямовані на унеможливлення здійснення особами своїх суб'єктивних прав повною мірою.

Розділ 4 «Здійснення окремих особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття» містить п'ять підрозділів і присвячено з'ясуванню змісту, сутності, умов та особливостей здійснення певних видів особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, а також аналізу структури та складових частин кожного особистого немайнового права.

У підрозділі 4.1 *«Здійснення особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування осіб, що не досягли повноліття»* проаналізовано такі особисті немайнові права, як право на життя, право на здоров'я, право на свободу та особисту недоторканність, право на безпечне для життя та здоров'я довкілля.

З'ясовано, що при здійсненні права на життя осіб, що не досягли повноліття, враховуючи особливості їх правового статусу, мають значення лише два періоди їх формування та розвитку, а саме: внутрішньоутробний період – від зачаття до народження, коли суб'єктом права на життя є ненароджена особа, та період від народження до 18-річного віку, коли суб'єктом права на життя є життєздатна фізична особа. Відповідно здійснення права ненародженої фізичної особи на життя розкривається через правомочність збереження життя, а від народження до повноліття – через розпорядження ним.

Наголошується, що ненароджена фізична особа наділена статусом умовної правоздатності, необхідність якого продиктована потребою її захисту, при прийнятті жінкою рішення про штучне переривання вагітності.

Основними складовими правомочностями права на життя осіб, що не досягли повноліття, є: 1) право розпоряджатися власним життям; 2) право на захист життя (як можливість дитини вимагати від зобов'язаних суб'єктів забезпечити її існування у часі та просторі; гарантії від свавільного позбавлення дитини життя); 3) право звертатися до компетентних і зобов'язаних суб'єктів для відновлення порушеної можливості чи відшкодування збитків при посяганні на життя дитини.

Право осіб, що не досягли повноліття, на здоров'я здійснюється ними самостійно, а також їх батьками або іншими законними представниками, на яких покладено обов'язок піклуватися про стан здоров'я своїх дітей, їхній фізичний та духовний розвиток, створювати сприятливі умови для їх здорового росту та життя. Дитина з часу перебування в лоні матері має право на охорону здоров'я, реалізація якого здійснюється по досягненні нею певного віку шляхом виконання батьками певних дій, передбачених законодавством щодо охорони здоров'я.

Право осіб, що не досягли повноліття, на здоров'я безпосередньо залежить від стадії їх розвитку та біологічних і соціальних закономірностей, що здійснюють вплив на їх стан. Повноваження зі здійснення зазначеного

права зведені до реалізації трьох класичних правомочностей, які, у свою чергу, являють собою три форми простої, безпосередньої реалізації права на здоров'я: додержання, виконання та використання.

Встановлено, що здійснення особами, що не досягли повноліття, права на безпечне для життя та здоров'я довкілля відбувається шляхом юридично забезпеченої можливості вимагати від оточуючих утримуватися від негативного впливу на довкілля, а також здійснювати дії, які сприяють поліпшенню його стану. Відтак це право здійснюється вказаними особами самотійно при досягненні певного віку або їх батьками, іншими членами сім'ї, спеціалістами та установами певної галузі, а також державою в цілому шляхом створення, збереження і забезпечення безпечного для неповнолітньої особи довкілля. Даному праву кореспондує обов'язок всіх інших осіб утримуватися від негативного впливу на довкілля, а також вживати заходів щодо запобігання таким діям та ліквідації їх наслідків.

Право на свободу гарантується особам, що не досягли повноліття, з моменту народження. Відповідно зміст права на свободу дитини як особистого немайнового права становлять повноваження діяти на власний розсуд у межах, передбачених законом, та не бути позбавленої волі без передбачених законом підстав. Це свідчить про особисте здійснення особами права на свободу, яке містить ряд обмежень: по-перше, встановлених законодавством різних галузей: цивільного, кримінального, адміністративного, норми яких мають охоронний та заборонний характер на вчинення певних дій; по-друге, переважна більшість обмежень свободи осіб, що не досягли повноліття, спричинена їх батьками чи особами, що їх заміняють, які вчиняють певні дії у виховних цілях з метою захисту та збереження життя та здоров'я.

Здійснення права на особисту недоторканність (фізичну, психологічну, статеву) передбачає дії осіб, що не досягли повноліття, вільно розпоряджатися своїм тілом, дії, спрямовані на збереження тілесної цілісності організму та душевного здоров'я. Здійснення даного права має охоронний характер та реалізується через відповідні уповноважені органи державної влади, батьків та міжнародні установи, які вживають заходів, що включають різні форми запобігання, виявлення, повідомлення, передачі на розгляд, розслідування, лікування та інших заходів у зв'язку з випадками жорстокого поводження з вказаними особами, а також у випадку необхідності – для порушення судової процедури.

У підрозділі 4.2 «Здійснення особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття осіб, що не досягли повноліття» досліджено такі особисті немайнові права, як право на ім'я, по-батькові та прізвище, честь та гідність, особисте життя, свободу пересування та місце проживання, а також право на освіту та вільний розвиток своєї особистості.

Встановлено, що право на ім'я – це правова можливість осіб, що не досягли повноліття, володіти іменем, змінювати та використовувати його в усіх сферах своєї життєдіяльності; вимагати від усіх інших осіб утримуватися від протиправного його використання. Тому й повноваження осіб, що не досягли повноліття, щодо їх імені, перш за все, зводяться до володіння, використання та його зміни. У зв'язку з цим неповнолітній особі притаманні наступні юридично забезпечені можливості абсолютного характеру щодо її імені: по-перше, бути носієм свого імені, користуватися ним у всіх сферах життєдіяльності та змінювати його; по-друге, вимагати від інших не порушувати її право на ім'я; по-третє, вимагати захисту права на ім'я в усіх випадках його порушення.

Акцентується увага на тому, що право на присвоєння імені не є єдиною передумовою виникнення та володіння ним, оскільки особа може володіти також іменем, яке вона собі обирає сама, шляхом зміни однієї з його складових: прізвища, ім'я та по-батькові. За загальним правилом, неповнолітня особа, яка досягла шістнадцяти років, має право на власний розсуд змінити своє прізвище та (або) власне ім'я. Тоді як фізична особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право змінити своє прізвище та (або) власне ім'я за згодою батьків або одного з них чи піклувальника у випадках, передбачених ст. 295 ЦК України.

З'ясовано, що право осіб, що не досягли повноліття, на честь – це особисте немайнове право на об'єктивну, повну та справедливую оцінку її самої та дій, вчинків (поведінки) при дотриманні морально-етичних та правових норм з боку суспільства, певної соціальної групи та окремих її членів, а також право на формування цієї оцінки, користування нею та захист у випадках порушення. Тоді як право осіб, що не досягли повноліття, на гідність – це особисте немайнове право неповнолітньої особи на власну цінність як особистості, право на усвідомлення цієї цінності та значущості себе як особи, а також захист від поводження та покарання, що принижують гідність.

Підкреслюється, що зміст особистого немайнового права осіб, що не досягли повноліття, на честь та гідність становить класична будова повноважень: на власні дії, на дії інших осіб.

Встановлено, що право осіб, що не досягли повноліття, на особисте життя – це особисте немайнове право, яке забезпечує соціальне буття особи і полягає в юридично забезпеченій можливості на власний розсуд вчиняти будь-які не заборонені законом дії, що належать до приватної сфери її життя. Відповідно, це право здійснюється нею особисто та включає у себе такі правомочності: повноваження на власні дії, повноваження вимагати вчинення дій іншими особами (утримання від них). Повноваження на власні дії включають в себе: по-перше, можливість здійснювати власні юридично значущі дії, мати особисте життя, що включає в себе можливість бути носієм

даного особистого немайнового блага; по-друге, повноваження самостійно визначати своє особисте життя, а саме на власний розсуд вирішувати, яким чином визначати, організовувати та проводити своє особисте життя залежно від власних інтересів та мети (визначати коло осіб для спілкування, уклад повсякденного життя, звички, відпочинок, розваги, неформальні зв'язки з друзями, знайомими тощо); по-третє, повноваження щодо ознайомлення з обставинами особистого життя, тобто особа самостійно визначає коло осіб, що можуть володіти інформацією про її особисте життя; по-четверте, повноваження дитини зберігати у таємниці обставини свого особистого життя.

Обґрунтовано, що здійснення права на свободу пересування та права на місце проживання осіб, що не досягли повноліття, відбувається на власний розсуд вказаних осіб, за винятком обмежень, передбачених законом, шляхом вчинення наступних повноважень: 1) благоволодіння місцем проживання та свободою пересування, яке означає, що особа є носієм даного особистого немайнового права, а відтак наділена можливістю на власний розсуд самостійно або через законних представників у випадках, передбачених законом, обирати власне місце проживання та місце перебування; 2) благовикористання свободи вибору місця проживання та свободи пересування, яке проявляється в тому, що особа по досягненні певного віку може самостійно на власний вибір з урахуванням власної мети та інтересів обирати для себе місце проживання та місце перебування, змінювати його, а також використовувати для задоволення власних потреб, у тому числі самостійно пересуватися як по території України, так і за її межами, а також відвідувати культурні, історичні місця, масові заходи, які задовольняють її інтелектуальні та/або суспільні потреби як члена соціуму, сприятимуть розвитку особистості неповнолітньої особи. Заборона вільно пересуватися позбавляє особу здійснення інших прав, права на індивідуальний розвиток.

Підкреслюється, що здійснення особами, що не досягли повноліття, такого особистого немайнового права, як право на місце проживання є неможливим без здійснення ними права на житло, оскільки вказані особи, як і будь-яка людина, можуть реалізувати право на місце проживання лише маючи сам об'єкт – житло. Здійснення права на місце проживання, в першу чергу, окреслює конкретний простір (кімната, квартира, дім), яким повинна бути забезпечена кожна особа для її нормального розвитку. Як наслідок, під здійсненням особами, що не досягли повноліття, права на місце проживання слід розуміти юридично забезпечену можливість осіб у віці від чотирнадцяти років через законних представників, а по досягненні 14-річного віку – особисто, але з їхньої згоди, визначати місце проживання в межах України, змінювати місце проживання, вимагати від інших осіб не порушувати це право.

Наголошується, що особи, що не досягли повноліття, здійснюють право на освіту як на процес – отримання знань, умінь та навичок і як на отримання освітнього результату, що є здобутком особи протягом навчального процесу, оскільки його здійснення відбувається неповнолітньою особою самостійно, тому що діяльність учня чи вихованця має особистісний та невідчужуваний характер. Як наслідок, право та обов'язок учня неможливо делегувати іншій особі, в навчанні неможливий інститут представництва, а має місце його особисте здійснення.

Елементами змісту права осіб, що не досягли повноліття, на освіту є: по-перше, право на власні дії – різновид та міра можливої власної поведінки особи як правомочної сторони, якій кореспондує необхідність зобов'язаної сторони здійснювати активні дії в інтересах уповноваженої та/або не заважати її поведінці. Тобто право на власні дії передбачає здійснення права на здобуття освіти (право на освіту як процес). По-друге, це право-вимога, право на чужі дії – можливість особи як правомочної сторони вимагати різновид та міру належної поведінки від зобов'язаного суб'єкта. По-третє, це право-використання – можливість особи як правомочної сторони користуватися соціальним благом, яким є результат освіти, а саме здобуті теоретичні знання та практичні навички. Тобто особа має право на використання власного набутого освітнього рівня (право на освіту як результат).

Здійснення особами, що не досягли повноліття, права на вільний розвиток своєї особистості розуміється як юридично забезпечена можливість дитини на власний розсуд, але в межах, визначених законом, і відповідно до власних здібностей визначати сферу, форми та способи прояву власної особистості. Відповідно зміст права вказаних осіб на вільний розвиток особистості становлять наступні повноваження: по-перше, повноваження на власні дії уповноваженої особи, суть яких полягає в тому, що особа є носієм даного права, у зв'язку з чим вчиняє активні дії щодо розвитку своєї особистості шляхом вільного обрання способів прояву її індивідуальних якостей, талантів або здібностей; по-друге, повноваження на дії інших осіб – проявляється в тому, що право на вільний розвиток особистості здійснюється через дії інших осіб, а саме: батьків або осіб, що їх замінюють, установ та організацій, а також державних органів, що створюють умови для реалізації здібностей та талантів.

У підрозділі 4.3 «Здійснення особистих немайнових прав фізичних осіб, що не досягли повноліття, у сфері сімейних відносин» досліджено такі особисті немайнові права, як право на сім'ю, право на належне батьківське виховання, право на спілкування з батьками та іншими членами сім'ї, а також право на опіку та піклування, право на сімейне життя, в тому числі права неповнолітніх і малолітніх фізичних осіб, що стали батьками, право на створення сім'ї, право на материнство та батьківство.

Зазначається, що особи, які не досягли повноліття, апріорі не можуть існувати, розвиватися та виховуватися самотійно, оскільки в силу свого психологічно та фізично уразливого стану вони просто не виживуть без сторонньої допомоги, їх становлення, за загальним правилом, повинно відбуватись у сім'ї. Відповідно, кожна така особа має право на сім'ю, здійснення якого залежно від обставин її життєдіяльності наповнюється різними змістовними складовими: право бути членом сім'ї, право на створення власної сім'ї, право на материнство та батьківство, а також право на збереження сім'ї.

Здійснення права вказаних осіб бути членом сім'ї можливе шляхом її народження в сім'ї своїх батьків або одного з них, шляхом укладення шлюбу у 16-річному віці; шляхом народження дитини. Разом з тим сімейне законодавство сприяє здійсненню права осіб, що не досягли повноліття, жити та виховуватись у сім'ї, надавши їм право бути усиновленими, завдяки чому такі особи можуть стати членом нової сім'ї та тим самим здійснити своє право на сім'ю.

Наголошується, що неповнолітня дівчина, народжуючи дитину, не лише здійснює право на створення сім'ї, але й одночасно здійснює своє право на материнство. Особливістю здійснення цього права у такому віці є не репродуктивне право жінки на штучне переривання вагітності, а право на її збереження.

Характерною особливістю права осіб, що не досягли повноліття, на батьківське виховання є його двосторонній характер, який проявляється у взаємопов'язаній діяльності вихователів (батьків або осіб, що їх замінюють) та вихованців, яка спрямована на формування у останніх поглядів, переконань, навичок і звичок поведінки. Тобто права батьків щодо виховання дітей одночасно є і їх обов'язком, який кореспондується з правом особи на батьківське виховання.

Здійснення особами, що не досягли повноліття, права на належне батьківське виховання можливе лише за наявності батьків або одного з них, в іншому випадку питання про здійснення права на батьківське виховання ставитись не може, оскільки відсутній суб'єкт із кореспондуючим обов'язком. У такому разі такій особі буде присвоєно статус – позбавлена батьківського піклування або є сиротою, як наслідок, буде йти мова про загальне виховання у спеціальних закладах.

Встановлено, що здійснення права осіб, що не досягли повноліття, на виховання передбачає різноманітні дії батьків, що спрямовані на духовний та фізичний розвиток дитини, формування її особистості, догляд і турботу про її стан здоров'я, а також розвиток її здібностей та влаштування дозвілля. Тобто здійснення такого особистого немайнового права, як права на виховання, відбувається у разі активних дій обох сторін правовідносин: як особи, що не досягла повноліття, так і зобов'язаної сторони.

Здійснення права осіб, що не досягли повноліття, на спілкування з батьками та членами сім'ї – це юридично забезпечена можливість вільно та без обмежень, крім випадків, визначених у законі, мати належний (достатній) рівень спілкування з батьками та членами сім'ї з метою обміну інформацією, підтримки психологічно-емоційного та особистого (фізичного) контакту. Діюче законодавство закріплює лише право членів сім'ї на спілкування з дитиною та право вимагати його у випадку заборони, проте про обов'язок такого спілкування з боку зазначених осіб немає жодної норми. Відповідно здійснення права осіб, що не досягли повноліття, на спілкування з іншими членами сім'ї залежить від їхнього бажання та ставлення до дитини.

У підрозділі 4.4 «Здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, що виникають на підставі створення результатів інтелектуальної, творчої діяльності» досліджено основні положення законодавства у сфері інтелектуальної діяльності, завдяки чому є можливість стверджувати, що здійснення особами, що не досягли повноліття, особистих немайнових прав у сфері права інтелектуальної власності є можливим лише в контексті здійснення ними особистих немайнових прав на результати інтелектуальної, творчої діяльності. Тобто такі особи мають право на вільний вибір сфер, змісту та форм (способів, прийомів) творчості. З цієї позиції законодавець цілком виправдано деталізує об'єкт права інтелектуальної власності таких осіб, оскільки в силу їх вікових особливостей, меж та обсягу розвитку, а також стану фізико-психологічних процесів їх організму доцільно говорити саме про результат творчої діяльності в контексті особистого немайнового права.

Підкреслюється, що під творчою діяльністю осіб, що не досягли повноліття, слід розуміти не результат творчої діяльності як такий, а їх право на цей результат. Тобто мова йде про духовне право на результат творчої праці, так зване право автора, який має сукупність особистих немайнових (моральних) прав, що не можуть відчужуватися від їхнього власника в силу їхньої правової природи.

З цієї позиції норми ЦК України закріплюють право осіб, що не досягли повноліття, здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом (ст. 31), і право *самостійно* здійснювати права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом (ст. 32). Аналіз положень цих двох норм дає підстави стверджувати, що особи, що не досягли повноліття, поки вони є такими, здійснюють надані їм особисті немайнові права у сфері права інтелектуальної власності лише за допомогою або через, або разом зі своїми законними представниками, а з моменту досягнення ними 14-річного віку – самостійно, відповідно до вимог чинного законодавства України.

Встановлено, що суб'єктивне особисте немайнове право на результати інтелектуальної, творчої діяльності осіб, що не досягли повноліття,

здійснюється за класичною схемою, шляхом вчинення активних чи пасивних дій, до яких належать: 1) можливість здійснення певних дій власне уповноваженою особою; 2) можливість вимагати вчинення певних дій від зобов'язаних осіб, у тому числі охоронний аспект.

У підрозділі 4.5 «Здійснення посттанативних особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття» з'ясовано, що посттанативні особисті немайнові права виникають не в момент народження особи чи по досягненні певного віку, а в момент та з приводу смерті фізичної особи. Отже, на відміну від інших суб'єктивних цивільних прав смерть в цьому випадку буде виступати не як правоприпиняючий чи правозмінюючий юридичний факт, а як правостворюючий.

Встановлено, що здійснення посттанативного особистого немайнового права – це самостійне явище, в центрі якого знаходиться суб'єктивне право, а не норма права, яка, як справедливо відзначається, сама по собі не є правовим засобом для осіб, що не досягли повноліття. Тому здійснення посттанативних особистих немайнових прав таких осіб відбувається через правовий механізм їх реалізації. Адже визнаючи за особами, що не досягли повноліття, певні суб'єктивні особисті немайнові права, цивільне законодавство повинно забезпечити їх необхідними засобами здійснення та захисту від порушення. В іншому ж випадку це лише «декларативні права».

Доведено, що для виникнення в осіб, що не досягли повноліття, посттанативних особистих немайнових прав здійснювати активні дії не потрібно. Достатньо лише не відмовитись від прийняття спадщини у встановленому законом порядку. При цьому виникають посттанативні права саме з моменту відкриття спадщини (ч. 5 ст. 1268 ЦК України), тобто на наступний день після смерті спадкодавця незалежно від часу прийняття спадщини.

Розділ 5 «Шляхи удосконалення та перспективи розвитку правового регулювання здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття» містить три підрозділи й присвячено дослідженню правового механізму гарантованої реалізації особистих немайнових прав, способам забезпечення їх здійснення та розвитку, а також перспективам розвитку з орієнтацією на міжнародні стандарти в галузі прав дитини та вдосконаленню норм чинного законодавства України.

У підрозділі 5.1 «Механізм ефективного забезпечення здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття» встановлено, що під забезпеченням здійснення цивільних прав слід розуміти сукупність умов, засобів і способів, виконання, дотримання та використання яких робить можливим здійснення вказаними особами наданих їм особистих немайнових прав. Водночас здійснення наданих їм прав є неможливим без відповідного сприяння уповноважених осіб та державних органів, взаємопов'язана та

взаємоузгоджена діяльність яких являє собою механізм забезпечення здійснення особистих немайнових прав вказаних осіб.

Механізм забезпечення здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, являє собою систему гарантій їх здійснення та діяльності органів держави зі створення умов для їх реалізації. Основними елементами такого механізму виступають: національне законодавство, що є основою всього юридичного механізму забезпечення прав осіб, що не досягли повноліття, та юридичні процедури їх здійснення.

З'ясовано, що способи забезпечення чи гарантування здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, які закріплено на законодавчому рівні, по-перше, являють собою комплекс заходів з усунення перешкод, у тому числі спрощення чи полегшення процедурної частини здійснення наданих прав у звичайних повсякденних умовах існування, без посилення на їх захист чи охорону, і, по-друге, зазначені способи гарантування здійснення особистих немайнових прав не можуть бути «втрачені» чи нівельовані, оскільки завжди є можливість поновлення такого роду забезпечення шляхом відновлення тієї чи іншої юридичної гарантії.

Встановлено, що механізм забезпечення здійснення особистих немайнових прав дитини має подвійний характер: з одного боку, він включає сукупність самотійних, прямо не заборонених законом діянь осіб, що не досягли повноліття, щодо здійснення наданих прав, а з іншого – це діяльність відповідних державних органів та їх посадових осіб, що суворо регламентована нормами права і покликана забезпечити таким особам належні умови для здійснення зазначених прав та їх законодавче дотримання.

У підрозділі 5.2 *«Правове забезпечення здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, в умовах адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів прав дітей»* досліджено міжнародні стандарти прав людини як загальновизнані міжнародно-правові норми (звичаєві і договірні), які визначають на основі тенденцій і потреб соціального прогресу загальнолюдський статус особистості шляхом: 1) визначення переліку прав і свобод, що підлягають загальному дотриманню; 2) закріплення юридичного змісту і обов'язку держав дотримуватись цих прав і свобод; 3) встановлення краю можливого та припустимого обмеження цих прав і свобод; 4) заборони певних дій з боку держави, юридичних та фізичних осіб.

З'ясовано, що розширення сфери міжнародно-правового регулювання, забезпечення прав людини і основних свобод за рахунок загального визнання міжнародних стандартів прав людини та засобів їх імплементації повністю розповсюджується на норми захисту прав дитини, які закріплені в звичаєвих і договірних нормах міжнародного права та є міжнародними стандартами прав людини, що спрямовані на забезпечення всіх прав і свобод кожній фізичній особі до досягнення нею вісімнадцятирічного віку. Особливе місце серед них

посідає Конвенція ООН про права дитини, яка є основним міжнародним актом у сфері здійснення прав дітей, оскільки містить всеосяжний комплекс міжнародно-правових стандартів щодо забезпечення належних умов для виховання та розвитку осіб, що не досягли повноліття.

Системний аналіз міжнародних стандартів прав дитини і порівняльний аналіз українського законодавства з положеннями Конвенції ООН про права дитини дає можливість визначити недоліки українського законодавства.

Доведено, що імplementовані до національного законодавства європейські стандарти прав осіб, що не досягли повноліття, базуються на принципово нових засадах ставлення суспільства та держави до дитини, а саме: визнання вказаних осіб самостійним суб'єктом права; пріоритетність прав дитини перед правами дорослих; першочергова увага найкращому забезпеченню прав та інтересів осіб, що не досягли повноліття. Однак досі політика нашої держави ґрунтується на принципі захисту прав таких осіб, а не на принципі забезпечення прав кожної дитини. У зв'язку з цим необхідно відійти від концепції «охорони дитинства» до гарантій дотримання прав кожної дитини, оскільки дитина повинна бути суб'єктом права, а не об'єктом захисту. Відтак приведення чинного законодавства України у відповідність до загальновизнаних прав дитини є головним чинником повноцінного розвитку осіб, що не досягли повноліття, та надання їм у майбутньому сприятливих перспектив для самореалізації. Відповідно для держави, яка взяла курс на забезпечення здійснення та дотримання прав таких осіб, відкриваються нові горизонти у світовому співтоваристві.

У підрозділі 5.3 *«Перспективи розвитку інституту здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, в Україні»* вивчено сучасний стан дотримання міжнародних стандартів прав осіб, що не досягли повноліття, в Україні, який свідчить, що до законодавчої системи України слід включити норми, які передбачають не лише захист прав вказаних осіб, а й здійснення таких прав.

Проведення в ході роботи аналізу норм чинного національного законодавства України та міжнародно-правових норм у галузі особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, а також детальне дослідження доктринальних положень у цій сфері дозволили окреслити подальшу перспективу розвитку інституту здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, в Україні.

Так, впродовж тривалого часу в Україні порушуються питання, пов'язані з актуальними проблемами регулювання правовідносин міжнародного усиновлення в контексті адаптації національного законодавства України до міжнародних стандартів у даній сфері. Незважаючи на те, що, починаючи з 2012 р. Україна перестала бути донором міжнародного усиновлення, і досі багато дітей в Україні залишаються без батьківської опіки. Відповідно важливим напрямком внутрішньої державної

політики є гарантування належних умов виховання і повноцінного розвитку кожної такої особи. Саме держава в особі уповноважених органів має сприяти реалізації права кожної окремої особи, що не досягла повноліття, жити й виховуватись у повноцінній сім'ї. Якщо ж відповідна сім'я не може бути знайдена в країні походження дитини, то пріоритетною формою здійснення такими особами права на сім'ю, як для держави, так і для самої дитини, повинно стати міжнародне усиновлення.

Водночас повна євроінтеграція у суспільне життя передбачає також вирішення нагальних проблемних питань з боку держави щодо правового забезпечення здійснення прав дітей-інвалідів. Адже, незважаючи на велику кількість нормативно-правових актів у сфері інвалідів в Україні, відсутній механізм їх виконання, і кількість проблем щодо забезпечення прав дітей-інвалідів з часом не зменшується.

Також приділено увагу новій перспективі щодо забезпечення здійснення права дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на сім'ю, в контексті розвитку існуючих та нових форм влаштування і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, що здатні до життєдіяльності у принципово нових соціально-економічних, політичних, міжнародних умовах, відповідно до європейських та світових стандартів.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукової проблеми – розроблено сучасну цивілістичну концепцію особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, як об'єктів цивільних правовідносин, яка містить доктринальне обґрунтування особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, та особливості їх реалізації, а також розкриває природу цивільних правовідносин, об'єктами яких виступають особисті немайнові права осіб, що не досягли повноліття, сприяє впровадженню ефективних законодавчих рішень і вдосконаленню практики правозастосування у цій сфері.

В результаті проведеного дослідження, на основі аналізу наукової літератури, вивчення і узагальнення практики, стало можливим сформулювати такі основні теоретичні та практичні висновки:

1. Категорія «дитинство», з точки зору права, означає період з чітко окресленими часовими межами, а саме до настання повноліття, під час якого будь-яка особа вважається дитиною і, відповідно, здійснює надані їй права та обов'язки. Тобто дитинство як правова категорія – це певна сфера з чіткими межами та власним, притаманним лише їй, правовим режимом, в якій діти здійснюють надані їм права та виконують покладені на них обов'язки. Правовий режим такої сфери припиняє свою дію по досягненні дитиною

вісімнадцятирічного віку і, як наслідок, особа втрачає статус дитини і стає дорослим – фізичною особою з повною цивільною правоздатністю, дієздатністю та деліктоздатністю. Тому дитинство повинно знаходитись в одній площині поряд із такими фундаментальними правовими цінностями, як життя, здоров'я, свобода, безпека, справедливість. Їх оберігання та дотримання є запорукою правового суспільства і держави, оскільки до кінця періоду дитинства дитина перетворюється на правового партнера дорослих членів сім'ї та суспільства в цілому.

2. Особа, яка не досягла повноліття, виступає особливим учасником цивільно-правових відносин, оскільки зазнає певних обмежень щодо здійснення своїх прав у силу своєї фізичної, психологічної та суспільної незрілості. Цим особам притаманні загальний, спеціальний та індивідуальний правові статуси, останні два відображають специфіку правового статусу вказаних осіб як учасників правовідносин. Отже, й специфіка осіб, що не досягли повноліття, як учасників особистих немайнових відносин відображається в їх правовому статусі, а саме сукупності прав та обов'язків, якими наділена особа та які кваліфікуються залежно від вікових та психологічних особливостей.

3. Під поняттям особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, слід розуміти суб'єктивні цивільні права, які за своїм змістом є тісно та нерозривно пов'язаними з указаними особами, позбавлені будь-якого економічного змісту, мають строковий характер, належать усім без винятку особам, що не досягли повноліття, та спрямовані на задоволення фізичних, духовних, моральних, культурних, соціальних чи інших нематеріальних потреб (інтересів).

4. Змістом особистого немайнового права особи, що не досягла повноліття, виступає сукупність правомочностей, які включають у себе можливість юридично визнаватись носієм відповідного особистого немайнового блага, використовувати його в порядку та межах, передбачених законом, та право вимоги не порушувати дане право.

5. Особисті немайнові права дитини являють собою систему особистих немайнових прав фізичних осіб, що не досягли повноліття, яка, з урахуванням певних особливостей, систематизована на загальну та окрему складові. Загальні (універсальні) права осіб, що не досягли повноліття, – це особисті немайнові права, які належать їм як людині взагалі, через що є базовими. Окремі (спеціальні) особисті немайнові права осіб, що не досягли повноліття, – це права, які належать їм в силу особливого правового статусу.

6. Механізм здійснення суб'єктивних особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, – це законодавчо обумовлений порядок організації юридичних способів, засобів та дій особи, що не досягла повноліття, як учасника цивільних правовідносин, що забезпечує фактичне досягнення правової мети (отримання особистого немайнового блага). Являє собою

багатоступінчатий, тристадійний порядок реалізації вказаних прав, який включає в себе підготовку, встановлення та здійснення суб'єктивних особистих немайнових прав указаних осіб.

7. Межі здійснення суб'єктивного права пов'язані з мірою можливості здійснення повноважень, що надані особі законом, оскільки обмеження є регулятивним засобом стримування особи, що ускладнює можливості здійснення окремих суб'єктивних цивільних прав. Особисті немайнові права осіб, що не досягли повноліття, не мають об'єктивно встановлених законодавством меж, що свідчить про їх абсолютність. Але особи, що не досягли повноліття, здійснюють надані їм законодавством особисті немайнові права у вікових межах (до досягнення повноліття); в межах, встановлених батьками або іншими законними представниками, оскільки права неповнолітньої особи кореспондуються в їх обов'язки, а також у межах встановленої законом відповідальності.

8. Обмеження здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, полягає у звуженні можливості реалізації наданих особі особистих немайнових прав. У зв'язку з цим особисті права вказаних осіб хоча і є абсолютними, але можуть обмежуватися внаслідок реалізації іншими особами своїх суб'єктивних прав.

Під обмеженням здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, слід розуміти як поведінку іншої особи, так і дії відповідних органів, що наділені владними повноваженнями, які спрямовані на унеможливлення здійснення особами своїх суб'єктивних прав повною мірою. Адже встановлення законодавцем певних правообмежень здійснення особистих немайнових прав дітей здійснюється з метою їх захисту від свавілля з боку інших членів суспільства.

9. Гарантіями здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, є різноманітні умови, засоби, способи, прийоми їх правильного здійснення, які знаходять своє відображення у взятому на себе державою зобов'язанні – створювати необхідні умови та надавати відповідні засоби, які забезпечують фактичне здійснення зазначених прав. Відтак реальне забезпечення прав і свобод осіб, що не досягли повноліття, пов'язане не тільки з їх визнанням та дотриманням у державі, а й із гарантуванням, що робить можливим безперешкодне здійснення прав і свобод за допомогою спеціальних гарантій. Механізм забезпечення здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, являє собою систему гарантій їх здійснення та діяльності органів держави зі створення умов для їх реалізації. Основними елементами того механізму виступають: національне законодавство, що є основою всього юридичного механізму забезпечення прав указаних осіб, та юридичні процедури їх здійснення.

10. Способи забезпечення чи гарантування здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, які закріплено на

законодавчому рівні, по-перше, являють собою систему заходів з усунення перешкод, у тому числі спрощення чи полегшення процедурної частини здійснення вказаними особами наданих їй прав у звичайних повсякденних умовах їх існування, і, по-друге, зазначені способи гарантування здійснення особистих немайнових прав не можуть бути «втрачені» чи нівельовані, оскільки завжди існує можливість поновлення такого роду забезпечення шляхом відновлення тієї чи іншої юридичної гарантії.

11. Механізм забезпечення здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, має подвійний характер: з одного боку, він включає сукупність самостійних, прямо не заборонених законом діянь вищевказаних осіб щодо здійснення даних прав, а з іншого – це діяльність відповідних державних органів та їх посадових осіб, що суворо регламентована нормами права і покликана забезпечити особам, що не досягли повноліття, належні умови для здійснення зазначених прав та їх законодавче дотримання. Відповідно ефективність та дієвість механізму забезпечення здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, залежить не лише від системи законодавчо встановлених гарантій у цій сфері та юридичного, соціального, матеріального їх забезпечення, а й від наявності контролюючих органів, завдяки яким держава зможе не лише захистити вказаних осіб, а й забезпечити оптимальне здійснення їх прав.

12. Приєднання України до багатосторонньої системи співробітництва у сфері міжнародного усиновлення сприятиме ефективному захисту прав та інтересів осіб, що не досягли повноліття, усиновлених іноземними громадянами, і гарантуватиме професійний підхід до процесу усиновлення осіб, позбавлених батьківського піклування. Уніфікація процесу усиновлення створить чітку і прозору систему гарантій, які спрямовані на запобігання торгівлі дітьми, надасть можливість отримувати достовірні відомості про кандидатів на усиновлення та дозволить удосконалити контроль за дотриманням прав усиновлених дітей за кордоном.

При цьому усиновлення за кордон повинно, по можливості, проводитися лише у випадку, якщо у відповідних країнах вжиті подібні до вітчизняних заходи контролю. Для того щоб принцип пріоритету національного усиновлення ефективно працював, міжнародне усиновлення має бути частиною програми з національного усиновлення.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографія:

1. Синєгубов О. В. Здійснення особистих немайнових прав малолітніх та неповнолітніх осіб: монографія / О. В. Синєгубов. – Х. : Золота миля, 2015. – 528 с.

Наукові статті та тези доповідей і наукових повідомлень:

2. Синегубов О. В. Здійснення особистого немайнового права дитини на життя на кожному етапі її розвитку / О. В. Синегубов // Право і безпека. – 2013. – № 1 (48). – С. 195–200.
3. Синегубов О. В. Гарантії як вид забезпечення здійснення неповнолітньою особою особистих немайнових прав / О. В. Синегубов // Південноукраїнський правничий часопис. – 2013. – № 1. – С. 243–245.
4. Синегубов О. В. До питання структури особистого немайнового правовідношення та його елементів / О. В. Синегубов // Європейські перспективи. – 2013. – № 5. – С. 67–73.
5. Синегубов О. В. Здійснення суб'єктивного особистого немайнового права: постановка проблеми / О. В. Синегубов // Наше право. – 2013. – № 5. – С. 63–67.
6. Синегубов О. В. Поняття, зміст та ознаки немайнових прав дітей / О. В. Синегубов // Наше право. – 2013. – № 6. – С. 71–77.
7. Синегубов О. В. Здійснення права неповнолітньої особи на свободу та особисту недоторканність / О. В. Синегубов // Наше право. – 2013. – № 7. – С. 92–97.
8. Синегубов О. В. Здійснення неповнолітньою особою права на здоров'я / О. В. Синегубов // Європейські перспективи. – 2013. – № 7. – С. 98–104.
9. Синегубов О. В. Право дитини на свободу пересування та право на місце проживання як невід'ємні права, що забезпечують її соціальне буття / О. В. Синегубов // Європейські перспективи. – 2013. – № 8. – С. 154–159.
10. Синегубов О. В. Зміст особистого немайнового права дитини на особисте життя / О. В. Синегубов // Наше право. – 2013. – № 8. – С. 34–38.
11. Синегубов О. В. Правовий статус дитини, як учасника особистих немайнових відносин [Електронний ресурс] / О. В. Синегубов // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 900–907. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13covonv.pdf>.
12. Синегубов О. В. Загальні положення здійснення права дитини на сім'ю [Електронний ресурс] / О. В. Синегубов // Форум права. – 2013. – № 4. – С. 367–373. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_4_63.pdf.
13. Sinigubov O. Zur Anpassung der ukrainischen Gesetzgebung an internationale Standards beim Schutz persönlicher Nichtvermögensrechte von Kindern / O. Sinigubov // Recht der Osteuropäischen Staaten. – 2014. – № 02. – С. 132–147.
14. Синегубов О. В. Механізм ефективного забезпечення здійснення особистих немайнових прав дітей / О. В. Синегубов // Актуальні проблеми держави і права. – 2014. – Вип. 74. – С. 227–233.

15. Синегубов О. В. Щодо загальних положень здійснення особистих немайнових прав дітей / О. В. Синегубов // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – № 2. – С. 214–220.

16. Синегубов О. В. Ограничение осуществления личных неимущественных прав детей / О.В. Синегубов // *Legea si viata*. – Mai 2014. – С.161–167.

17. Синегубов О. В. Пути совершенствования правового обеспечения осуществления личных неимущественных прав детей в условиях евроинтеграции / О. В. Синегубов // *Legea si viata*. – Iulie 2014. – С.131–134.

18. Синегубов О.В. Межі здійснення особистих немайнових прав дітей / О. В. Синегубов // Європейські перспективи. – 2014. – № 1. – С. 104–109.

19. Sinegubov O. Das persönliche immaterielle Recht des Kindes auf freie Entfaltung seiner Persönlichkeit in der ukrainischen Gesetzgebung / O. Sinegubov // *Recht der Osteuropäischen Staaten*. – 2014. – № 03. – С. 301–309.

20. Синегубов О. В. Перспективи розвитку інституту здійснення особистих немайнових прав дітей в Україні / О. В. Синегубов // Юридичний вісник. – 2014. – № 3. – С. 91–96.

21. Синегубов О. В. Тлумачення права на належне батьківське виховання в контексті його здійснення неповнолітньою особою / О. В. Синегубов // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право. – 2014. – № 27. Т. 1. – С. 172–175.

22. Синегубов О. В. Здійснення права на сім'ю особливими категоріями дітей: дитиною-інвалідом, дитиною-сиротою та дитиною, позбавленою батьківського піклування / О. В. Синегубов // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». – 2014. – № 3. – С. 196–202.

23. Синегубов О. В. Зміст права неповнолітньої особи на освіту в Україні та його елементи / О. В. Синегубов // Митна справа. – 2014. – № 4. – С. 253–257.

24. Синегубов О. В. Особливості здійснення особистих немайнових прав дітей, що виникають на підставі створення результатів їхньої інтелектуальної, творчої діяльності / О. В. Синегубов // Право і суспільство. – 2014. – № 6-1. – С. 105–112.

25. Синегубов О. В. Право дитини на безпечне для життя та здоров'я довкілля: юридична характеристика та специфіка здійснення / О. В. Синегубов // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція». – 2014. – № 9-2. Т.1. – С.179–181.

26. Синегубов О. В. Особливості здійснення неповнолітньою особою права на честь та гідність / О. В. Синегубов // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Право. – 2014. – № 28. Т. 1. – С. 154–157.

27. Синегубов О. В. Здійснення особистого немайнового права дитини на належне батьківське виховання / О. В. Синегубов // Адміністративне право і процес. – 2014. – № 3 (9). – С. 223–237.

28. Синегубов О. В. Щодо деяких питань забезпечення прав дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування / О. В. Синегубов // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. О. А. Пушкіна (м. Харків, 22 трав. 2010 р.) – Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2010. – С. 100–103.

29. Синегубов О. В. Проблеми здійснення особистих немайнових прав дітей / О. В. Синегубов // Сучасний стан дослідження немайнових правовідносин у науці цивільного права : матеріали круглого столу (м. Харків, 27 січ. 2012 р.). – Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2012. – С. 57–59.

30. Синегубов О. В. Особливості економічної злочинності в Україні / О. В. Синегубов // Правове регулювання економічної безпеки України в умовах євроінтеграції : зб. наук. пр. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Харків, 21 лют. 2013 р.). – Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2013. – С. 227–230.

31. Синегубов О. В. Зміст права неповнолітньої особи на освіту в Україні та його елементи / О. В. Синегубов // Актуальні питання безпеки фінансової системи держави : зб. наук. пр. Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Харків, 21 лют. 2014 р.) – Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2014. – С. 264–268.

32. Синегубов О. В. Дитинство як невід'ємна часова сфера здійснення прав неповнолітньої особи / О. В. Синегубов // Проблеми цивільного права та процесу : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. пам'яті проф. О. А. Пушкіна (м. Харків, 07 черв. 2014 р.) – Х. : Харк. нац. ун-т внутр. справ, 2014. – С. 93–96.

33. Синегубов О. В. Содержание права несовершеннолетнего лица на образование в Украине и его элементы / О. В. Синегубов // Право как один из регуляторов общественных отношений : сб. со статьями (г. Москва, 31 июля 2014 г.). – М. : Моск. центр прав. исследований, 2014. – С. 39–42.

34. Синегубов О. В. Право дитини на безпечне для життя та здоров'я довкілля: юридична характеристика та специфіка здійснення / О. В. Синегубов // Формування обивательського мислення: знання науки : зб. статей (м. Київ, 31 лип. 2014 р.). – К. : Центр наук. публікацій, 2014. – С. 76–80.

35. Синегубов О. В. Особливості здійснення неповнолітньою особою права на честь та гідність / О. В. Синегубов // Сучасне правотворення: питання теорії та практики : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 1–2 серп. 2014 р.). – Д. : Правовий сві, 2014. – С. 37–39.

36. Синегубов О. В. Особливості здійснення особистих немайнових прав дітей, що виникають на підставі створення результатів їх інтелектуальної, творчої діяльності / О. В. Синегубов // Юридична наука:

виклики і сьогодення : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 8–9 серп. 2014 р.). – О. : Причорномор. фундація права, 2014. – С. 25–27.

37. Синегубов О. В. Перспективи розвитку інституту здійснення особистих немайнових прав дітей в Україні / О. В. Синегубов // Особливості розвитку публічного та приватного права в Україні : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 15–16 серп. 2014 р.). – Х. : Асоц. аспірантів-юристів, 2014. – С. 51–54.

38. Синегубов О. В. Тлумачення права на належне батьківське виховання в контексті його здійснення неповнолітньою особою / О. В. Синегубов // Актуальні завдання та напрями розвитку юридичної науки у ХХІ столітті : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Львів, 22–23 серп. 2014 р.). – Л. : Центр правн. ініціатив, 2014. – С. 54–58.

39. Синегубов О. В. Механизм эффективного обеспечения осуществления личных неимущественных прав детей / О. В. Синегубов // Современные концепции научных исследований : IV Междунар. науч.-практ. конф. (г. Москва, 25 июля 2014 г.). – М. : Евразийс. союз ученых, 2014. – С. 72–74.

40. Синегубов О. В. Механізм ефективного забезпечення здійснення особистих немайнових прав дітей / О. В. Синегубов // Сучасні проблеми цивільного права та процесу : матеріали «круглого столу», присвяч. пам'яті проф. Чингізхана Нуфатовича Азімова, (м. Харків, 19 груд. 2014 р.). – Х., 2015. – С. 60–63.

АНОТАЦІЯ

Синегубов О. В. Здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття. – *Рукопис*.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2015.

Дисертацію присвячено розробленню сучасної цивілістичної концепції немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, як об'єктів цивільних правовідносин, яка містить доктринальне обґрунтування немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, та особливостей їх реалізації, а також розкриває природу цивільних правовідносин, об'єктами яких виступають немайнові права осіб, що не досягли повноліття, сприяє впровадженню ефективних законодавчих рішень і вдосконаленню практики правозастосування у цій сфері.

У роботі з'ясовано загальнотеоретичні засади інституту здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, та його проблематику. Визначено етапи становлення, розвитку та сучасний стан

особистих немайнових прав в Україні, простежено розвиток уявлень та сучасних підходів до здійснення особистих немайнових прав дітей.

З'ясовано специфіку осіб, що не досягли повноліття, як учасників особистих немайнових відносин, розкрито правову природу суб'єктивного особистого немайнового права дітей та його здійснення. Розкриті поняття, зміст та види особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, з'ясовано наявність обмежень особистих немайнових прав та межі їх здійснення.

Окреслено правовий механізм здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття, та теоретично обґрунтовано класифікацію таких особистих немайнових прав.

Виявлено специфіку здійснення особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування та соціальне буття осіб, що не досягли повноліття. Розкрито специфіку здійснення особистих немайнових прав дітей у сфері сімейних правовідносин. Простежено специфіку здійснення особистих немайнових прав дітей, що виникають на підставі створення результатів інтелектуальної, творчої діяльності. Проаналізовано здійснення посттанативних особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття.

Визначено шляхи удосконалення та перспективи розвитку правового регулювання забезпечення здійснення особистих немайнових прав осіб, що не досягли повноліття. Розроблено й обґрунтовано теоретичні та практичні рекомендації і пропозиції щодо вдосконалення цивільно-правового механізму забезпечення здійснення особистих немайнових прав дітей.

Ключові слова: особисті немайнові права, особи, що не досягли повноліття, специфіка, здійснення, забезпечення, механізм, прогалини, шляхи удосконалення, рекомендації.

АННОТАЦИЯ

Синегубов О. В. Осуществление личных неимущественных прав лиц, не достигших совершеннолетия. – *Рукопись*.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.03 – гражданское право и гражданский процесс; семейное право; международное частное право. – Харьковский национальный университет внутренних дел. – Харьков, 2015.

Диссертация посвящена разработке современной цивилистической концепции личных неимущественных прав лиц, не достигших совершеннолетия, как объектов гражданских правоотношений, которая содержит доктринальное обоснование личных неимущественных прав лиц, не достигших совершеннолетия, и особенностей их реализации, а также раскрывает природу гражданских правоотношений, объектами которых выступают личные неимущественные права лиц, не достигших

совершеннолетия, способствует внедрению эффективных законодательных решений и совершенствованию практики правоприменения в этой сфере.

В работе определены общетеоретические основы института осуществления личных неимущественных прав лиц, не достигших совершеннолетия, и его проблематика. Выявлены этапы становления, развития и современного состояния личных неимущественных прав в Украине. Определена также специфика лиц, не достигших совершеннолетия, как участников личных неимущественных отношений.

Раскрыта правовая природа субъективного личного неимущественного права лиц, не достигших совершеннолетия, и его осуществления. Под понятием личных неимущественных прав лиц, не достигших совершеннолетия, в работе понимаются субъективные гражданские права, которые по своему содержанию тесно и неразрывно связаны с указанными лицами, лишены всякого экономического смысла, имеют срочный характер, принадлежат всем без исключения лицам, не достигшим совершеннолетия, и направлены на удовлетворение физических, духовных, нравственных, культурных, социальных и иных нематериальных потребностей (интересов).

Также в работе установлено наличие ограничений личных неимущественных прав лиц, не достигших совершеннолетия, и границы их осуществления. Пределы осуществления субъективного права связаны с мерой возможности осуществления полномочий, предоставленных лицу законом, поскольку ограничения являются регулятивным средством сдерживания лица, что затрудняет возможности осуществления отдельных субъективных гражданских прав. Лица, не достигшие совершеннолетия, осуществляют предоставленные им законодательством личные неимущественные права в возрастных пределах (до достижения совершеннолетия), в пределах, установленных родителями или другими законными представителями, поскольку права несовершеннолетнего лица корреспондируются в их обязанности, а также в пределах установленной законом ответственности.

Под ограничением осуществления личных неимущественных прав лиц, не достигших совершеннолетия, в исследовании понимается как поведение иных лиц, так и действия соответствующих органов, которые наделены властными полномочиями, которые направлены на предупреждение совершения лицами своих субъективных прав в полной мере.

Определен правовой механизм осуществления личных неимущественных прав лиц, не достигших совершеннолетия, который рассматривается как законодательно обусловленный порядок организации юридических способов, средств и действий лиц, не достигших совершеннолетия, как участников гражданских правоотношений, который обеспечивает фактическое достижение правовой цели (получение личного неимущественного блага).

Научно обоснована классификация личных неимущественных прав лиц, не достигших совершеннолетия, которая систематизирована на общую и отдельную составляющие. При этом общие (универсальные) права лиц, не достигших совершеннолетия, понимаются как личные неимущественные права, которые принадлежат им как человеку и являются базовыми. Отдельные (специальные) личные неимущественные права лиц, не достигших совершеннолетия, раскрыты как права, которые принадлежат указанным лицам в силу их особого правового статуса.

Выявлена специфика осуществления личных неимущественных прав, обеспечивающих естественное существование и социальное бытие лиц, не достигших совершеннолетия. Раскрыта специфика осуществления личных неимущественных прав детей в сфере семейных правоотношений. Прослежена специфика осуществления личных неимущественных прав лиц, не достигших совершеннолетия, возникающих на основе создания результатов интеллектуальной деятельности.

Определены пути совершенствования и перспективы развития правового регулирования обеспечения осуществления личных неимущественных прав лиц, не достигших совершеннолетия. Разработаны и обоснованы теоретические и практические рекомендации и предложения по совершенствованию гражданско-правового механизма обеспечения осуществления личных неимущественных прав.

Ключевые слова: личные неимущественные права, лица, не достигшие совершеннолетия, специфика, осуществление, обеспечение, механизм, пробелы, пути совершенствования, рекомендации.

SUMMARY

Synehubov O. V. Execution of Personal Non-Property Rights of People who are Underage. – *Manuscript*.

Thesis for a doctoral degree by specialty 12.00.03 – civil law and civil procedure; family law; international private law. – Kharkiv National University of Internal Affairs. – Kharkiv, 2015.

Thesis focuses on the basic conceptual principles and provisions of executing personal non-property rights of people who are underage; on finding weaknesses and gaps in the current legislation; on the development of the specific propositions concerning the ways and methods to address them.

General theoretical principles of the institution of executing personal non-property rights of people who are underage and its problems are determined. The stages of formation, development and current state of personal non-property rights in Ukraine are revealed; the author has traced the development of concepts and modern approaches in executing personal non-property rights of children.

Specifics of minors and juvenile persons as participants of personal non-

property relations are clarified; legal nature of subjective personal non-property rights of children and its execution. The concept, content and types of personal non-property rights of children are researched and determined; the presence of restrictions of moral no-property rights of children and limits of their execution are found out.

Legal mechanism of executing personal non-property rights of people who are underage is outlined; the classification of personal non-property rights is elaborated.

The author has revealed the specific of executing personal non-property rights that guarantee the natural existence and social being of persons who are underage. The specific of executing personal non-property rights of children in the sphere of family legal relations is found out. The author has traced the specificity of executing personal non-property rights of children, arising on the basis of creation of the results of intellectual and creative activity.

The ways of improvement and perspectives of development of legal regulation of guaranteeing the execution of personal non-property rights of children are defined. Theoretical and practical recommendations and propositions for improving civil and legal mechanism of guaranteeing the execution of personal non-property rights of children are elaborated and grounded.

Key words: personal non-property rights, persons who are underage, specificity, execution, guaranteeing, mechanism, gaps, ways of improvement, recommendations.

Підписано до друку __.09.2015 р. Формат 60x84/16.
Умов. друк. арк. 1,9. Обл.-вид. арк. 1,9. Тираж 100 прим.
Видавець і виготовлювач –
Харківський національний університет внутрішніх справ,
просп. 50-річчя СРСР, 27, м. Харків, 61080.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 3087 від 22.01.2008.
Друкарня Харківського національного університету внутрішніх справ
61080, м. Харків, пр-т 50-річчя СРСР, 27.